

Doğu ve Batı Siyasetnameleri Çerçevesinde Machiavelli'nin Hükümdar'ı ile İbnü't Tıktaka'nın El Fahri'sinin Karşılaştırmalı Analizi

An Examination of Machiavelli's Work Named Prince and Al- Fakhri of Ibnu't Tıktaka in Terms of Eastern and West Policy

Ceyhan ERENER, [e-mail](#), [ORCID ID](#), [ROR ID](#)

Arş. Gör., Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Şırnak, Türkiye

Makale Bilgisi / Article Information

Atıf (Citation): Eren, C. (2025). Doğu ve Batı Siyasetnameleri Çerçevesinde Machiavelli'nin Hükümdar'ı ile İbnü't Tıktaka'nın El Fahri'sinin Karşılaştırmalı Analizi. *Tahlil*, 1, 35-45.

Geliş Tarihi (Submission Date)	19.09.2025
Kabul Tarihi (Acceptance Date)	28.09.2025
Yayın Tarihi (Publication Date)	30.09.2025
Makale Türü (Article Type)	Derleme Makalesi
Değerlendirme (Peer-Review)	Çift Taraflı Körleme / En az İki Dış Hakem (Double Anonymized / At Least Two External)
Etik Beyan (Ethical Statement)	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. (It is declared that scientific, ethical principles have been followed while carrying out and writing this study, and that all the sources used have been properly cited).
Benzerlik Taraması (Plagiarism Checks)	Evet (Yes) – Ithenticate/Turnitin.
Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest)	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. (The author(s) has no conflict of interest to declare).
Yazar Katkı Oranı (Author Contribution Rate)	Çalışma tek yazarlıdır. Tüm katkılar yazara aittir. (The study is single-authored. All contributions belong to the author.)
Etik Beyan Adresi (Complaints)	tahlil@sirnak.edu.tr
Finansman (Grant Support)	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. (The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research).
Telif Hakkı ve Lisans (Copyright & License)	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC-ND lisansı altında yayımlanmaktadır. (Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC-ND).

Doğu ve Batı Siyasetnameleri Çerçevesinde Machiavelli'nin Hükümdar'ı ile İbnü't Tıktaka'nın El Fahri'sinin Karşılaştırmalı Analizi

ÖZET

Doğu ve Batı siyaset düşüncesi, farklı tarihsel ve kültürel çerçevede biçimlenmiş olmasına rağmen, iktidar, liderlik ve etik gibi ana konularda kesişen noktalar içermektedir. İbnü't Tıktaka'nın El-Fahri isimli eseri ile Machiavelli'nin Hükümdar adlı eserleri kıyaslanarak, Doğu ve Batı siyaset kuramlarının farklılık ve benzerliklerinin ortaya konması hedeflenmektedir. Bu çerçevede araştırma Machiavelli'nin Batı düşüncesindeki merkez konumu ile karşılaştırıldığında, İbnü't Tıktaka'nın literatürde sınırlı bir şekilde incelenmiş olmasından hareketle düzenlenmiştir. Nitel çalışma metodu ile hazırlanan çalışmada tarihsel-politik karşılaştırma metodu kullanılmıştır. Eserler liderlik yaklaşımı, güç kullanımı, dürüstlük, danışmanlık, cömertlik, zalimlik ve ahde vefa gibi odak noktaları çevresinde sistematik bir şekilde ele alınmıştır. Edinilen bulgular, her iki düşünürün de siyasal kriz dönemlerinde yaşamlarını sürdürdükleri ve hükümdar merkezli bir politik yaklaşıma sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda İbnü't Tıktaka'nın anlayışı etik değerleri ön plana koyarken, Machiavelli'nin siyaseti ise daha faydacı ve güç merkezli bir bağlamda ele aldığı görülmektedir. Netice itibarıyla çalışma İbnü't Tıktaka'nın fikirlerinin görünürlüğünü artırmakta ve Doğu-Batı siyaset fikrinin kavramsal çerçevede kıyaslanmasına dönük özgür bir bağlam oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

İbnü't Tıktaka, Machiavelli, El Fahri, Hükümdar, Doğu-Batı karşılaştırması, Siyasetname

An Examination of Machiavelli's Work Named Prince and Al- Fakhri of Ibnu't Tıktaka in Terms of Eastern and West Policy

ABSTRACT

Although Eastern and Western political thought has been shaped within different historical and cultural frameworks, it contains intersecting points on key issues such as power, leadership, and ethics. The research stems from the fact that, while Machiavelli occupies a central position in Western political theory, Ibn al-Tiqtaqa's political philosophy has received only limited scholarly attention. Adopting a qualitative research approach, the study employs a comparative historical-political analysis method. The works are examined systematically around key focal points such as leadership, the use of power, integrity, counsel, generosity, cruelty, and fidelity to promises. The findings reveal that both thinkers lived during periods of political crisis and adhered to a ruler-centered political approach. However, while Ibn al-Tiqtaqa's perspective emphasizes ethical values, Machiavelli's political thought is framed in a more utilitarian and power-oriented manner. Ultimately, the study enhances the visibility of Ibn al-Tiqtaqa's ideas and offers an independent framework for the conceptual comparison of Eastern and Western political thought.

Keywords:

Ibn al-Tiqtaqa, Machiavelli, Al-Fakhri, The Prince, East-West comparison, Mirrors for Princes

Giriş

İktidar-toplum ilişkileri tarihin tüm aşamalarında tartışılan konular arasında yer almıştır. Platon'dan Machiavelli'ye, Thomas Hobbes'tan Montesquieu'ya kadar liderlik ve ideal yönetici konularında araştırmalar yapılmıştır (Özcan, 2017, s.2). Bu konuda yapılan çalışmalar incelendiğinde genellikle Batılı kaynaklar ile karşılaşılmaktadır. Ancak Çinli Komutan Sun Tzu'nun "Savaş Sanatı"ndan (yaklaşık MÖ 400) Nizamülmülk'ün "Siyasetname"sine kadar İbn Zafer'in, "Adil Hükümdar"ından İbnü't Tıktaka'nın "El Fahri" adlı eserine kadar birçok çalışmanın Machiavelli'nin eserinden çok daha önce yazıldığını görmek mümkündür. Muhammed İbn Zafer el-Sicili'nin ve onun "Sülvânü'l-Mutâ (Adil Hükümdar)" adlı eserinin Machiavelli'nin Hükümdar'ının asıl öncülü olduğu da düşünülebilmektedir (Helvacıoğlu, 2013). Yine Naci El Tikriti (Naci, 1990, s.56), Machiavelli kendi eserini yazmadan önce El Fahri'den etkilenmiş olabileceğini ileri sürmektedir.

Bu çalışmada Machiavelli'nin "Hükümdar" adlı eserinde ve İbnü't Tıktaka'nın "El Fahri" adlı eserinde ele aldıkları her konu kıyaslanacaktır. Topluma bakış açıları, hükümdara verdikleri öğütler, aralarındaki benzerlik ve farklılıklar ve dönemleri dikkate alınarak detaylandırılacaktır. Bazı noktalarda düşünürler arasında son derece benzer yönler karşımıza çıkmakta iken çoğu noktada ise zıtlıklar görülmektedir.

Çalışmamızda ilk olarak yazarların yaşadıkları dönemler kısaca incelenecektir. Burada yazarların yaşadıkları dönemlerin kriz dönemleri olup olmadığına bakılacaktır. Nitekim yazarların eserlerini incelerken bulundukları dönemden ayrı ele almak bizi yanılsız sürükleyecektir. Ardından eserlerde kullanılan yöntem detaylarıyla incelenecek; kullanılan dil, yöntem ve yazılış amaçları karşılaştırmalı olarak verilmeye çalışılacaktır.

Birçok siyaset ve sosyal bilim çalışması dolaylı ya da doğrudan bir karşılaştırma yöntemine başvurmaktadır. Bu yöntem kullanılırken yapılacak olan araştırma konularının bazı farklılıklara ve benzerliklere sahip olması gerekmektedir. Nitekim bu karşılaştırmanın yapılması ancak bu şekilde mümkün olabilmektedir (Della Porta ve Keating, 2008, s.177). Son olarak bu yöntem bağlamında ilk olarak İbnü't Tıktaka'nın "El Fahri" isimli eserinin önemli görülen bölümleri ele alınacaktır. Ardından aynı konuda Machiavelli'nin "Hükümdar" isimli eserinde söyledikleri ile karşılaştırılacaktır. Daha sonra bu düşünceler arasındaki farklar alt alta yazılarak kıyaslama yapılmaya çalışılacaktır. Bu hususta sevilen hükümdar mı yoksa korkulan hükümdar mı olmak daha iyidir? Kılıç, şiddet ve zor kullanmak ile ilim ve kalem ehli olmak arasındaki farka bakış açıları nelerdir? Dürüst olmak konusunda hangi düşünür hükümdara hangi tavsiyede bulunmuştur? Gibi sorulara yanıt aranmaya çalışılacaktır. Ayrıca düşünürlerin eserlerinde değindikleri tüm diğer konular kıyaslamalı bir şekilde ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Klasik siyaset düşüncesi çalışmalarında Batı merkezli çalışmalar ön plana çıkarken, Doğu kökenli çalışmalar genellikle ikinci planda kalmaktadır. Fakat İbnü't Tıktaka'nın El Fahri gibi eserleri, Machiavelli'nin Hükümdar'ından yüzyıllar önce kaleme alınmış ve politika, yönetim, liderlik hususlarında detaylı ilkeler sunmuştur. Bu noktada çalışmamız, iki farklı kültürel alanda yazılmış bu eserleri aynı bağlamda ele alacaktır. Burada sadece tarihsel bir kıyaslama ile yetinilmeyerek Doğu siyaset düşüncesinin Batı'daki gelişmelerle benzer ve farklı noktaları da ön plana çıkarılacaktır. Dolayısıyla literatürde geniş yer bulan Batı odaklı siyaset tartışmalarına dengeli bakış açısı kazandırmayı hedeflenmektedir.

Siyasetname geleneği üzerine yapılan karşılaştırmalı çalışmalar, farklı metinler ve yazarlar arasında benzerlikler ve ayrışmaların ortaya konması açısından zengin bir literatür sunmaktadır. Gökcan, (2018) Nizâmü'l-Mülk'ün Siyasetnamesi ile Machiavelli'nin Hükümdar adlı eserini, yazılış amaçları, dönemsal bağlamları ve hükümdar tipolojileri bakımından karşılaştırmış; Nizâmü'l-Mülk'ün düzen ve adalet merkezli yaklaşımının, Machiavelli'nin pragmatik iktidar anlayışından temelde ayrıldığını belirtmiştir. Oğuzay (2019) ise siyasetname ile Ebû Yûsuf'un Kitâbü'l-Harâc'ını tarım ve vergi politikaları bağlamında incelemiş; iki metin arasında halk refahı, hazine gelirleri ve devlet bekası konularında büyük ölçüde uyum olduğunu, ancak siyasetnamenin uygulama vurgusunun daha güçlü olduğunu saptamıştır. Literatürde yer alan birkaç önemli örnek incelendiğinde: Temel (2019), siyasetnamenin maliye ile ilgili bölümlerini çağdaş kamu maliyesi ilkeleriyle karşılaştırarak, yüzyıllar boyu geçerliliğini koruyan kurumsal süreklilik ilkelerini vurgulamıştır. Akyüz (2016) farklı siyasetnamelerdeki "Allah'ın gölgesi", "çoban", "bahçıvan" gibi hükümdar metaforlarını incelemiş ve bu metaforların tek kişilik yönetimi meşrulaştıran ortak bir siyasal dil oluşturduğunu göstermiştir. Adalıoğlu (2009) Kutadgu Bilig'i tür içindeki diğer örneklerle karşılaştırarak, eserin Türk devlet-siyaset geleneğini yoğun biçimde yansıttığını ve bu yönüyle özgün bir kurucu metin işlevi gördüğünü ortaya koymuştur. Eroğlu ve Uluocak (2021), Tuhfetü'l-vüzerâ adlı eseri kırk bâpta sunduğu 160 öğüt üzerinden Osmanlı siyasetname geleneğinde konumlandırmış ve farklı kültür havzalarından aktarılan siyasal-ahlâkî öğütlerin bütüncül bir kataloğunu sunduğunu ifade etmiştir. Fazlıoğlu (1997) ise I. Alâeddin Keykubad'a sunulan el-Letâifu'l- 'alâiyye fi'l-fedâili's-seniyye adlı risaleyi Selçuklu siyasal kültürü bağlamında değerlendirmiş, eserin karşılaştırmalı çalışmalara zemin hazırlayacak nitelikte olduğunu belirtmiştir. Azar Nasırabadi (2020), çeşitli siyasetname ve pendnâmelerde "iyilik" ve "adalet" kavramlarının hükümdar-halk ilişkisini düzenleyici temel ilkeler olarak nasıl ele alındığını incelemiş ve bu erdemlerin farklı metinlerdeki ağırlık merkezlerinin değişse de çekirdek normun korunduğunu vurgulamıştır. Son olarak Yıldız (2024), Aristoteles'ten Nizâmü'l-Mülk'e uzanan çizgide İslâm siyasî felsefesinin çok kültürlü kaynaklarını değerlendirmiş, Miftahu'l-Adl örneği üzerinden bu sürekliliğin dil ve konu tercihleri yoluyla nasıl devam ettirildiğini göstermiştir.

1.Araştırmanın Amacı ve Önemi

İbnü't Tıktaka, eserinde yöneticilerin tarih kitaplarından geçmişte yaşamış yönetici ve danışmanların hayatlarından haberdar olmalarının kendi siyasetlerinde onlara yardımcı olacağını ifade eder. Bu amaç ile eseri hem devlet yönetimine yol göstermesi hem de Musul vilayetinden ayrıldıktan sonra kendisinden bir hatıra bırakmak amacıyla kaleme aldığını belirtir. Aynı zamanda melikler ile aynı ortamlarda bulunanlara ve onlarla görüşenlere nasıl davranmaları gerektiğini göstermek, siyasetin kurallarını ve liderliğin unsurlarını ortaya koyma konusunda da iddialıdır (Tıktaka, 2017, s.17).

İbnü't Tıktaka'ya göre söz, devletin aslı, hakikati, hilafet, saltanat, emirlik ve valilik gibi din ve devlet ayrımlarına, şeriat doğrultusunda hareket eden taraflara, dini önderlik hakkında yetkin bireylerin fikirleri bu kitabın konusu değildir. Bu kitap meydana gelen olaylarda, halkın idaresinde, devletin güçlendirilmesinde, ahlak ve yaşayışın düzene konulmasında kendisinden istifade edilecek siyasetleri ve kuralları konu edinmektedir (Tıktaka, 2017, s.33).

Machiavelli'nin "Hükümdar" isimli eseri ise bir hükümdarın saltanatını nasıl ayakta tutabileceği ve hükümdarın gücünü nasıl pekiştirebileceğini göstermek amacıyla yazılmıştır. Aynı zamanda hükümdara sunduğu bu nasihatler kitabını hükümdarın gözüne girebilmek ve eski görevine dönmek amacıyla kaleme aldığı da söylenebilir. Hükümdar, salt teorik bir yönetim kitabı değil, aynı zamanda İtalya'daki parçalanmış siyasal yapının yeniden bütünleşmesi için bir strateji metnidir. Machiavelli, yönetimde sürekliliğin sağlanması için gerektiğinde sert ve pragmatik yöntemlerin kullanılabileceğini savunur; halk desteğinin önemini kabul etmekle birlikte, gerektiğinde korku unsurunun da yönetim aracı olabileceğini öne çıkarır. Bu yönüyle eser, dönemin feodal ve bölünmüş yapısına karşı merkezîyetçi bir devlet anlayışını temellendiren ilk modern siyaset metinlerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Machiavelli, 2022, s.11)

Bu çalışmanın amacı, siyasetname geleneğinin iki önemli temsilcisi olan El-Fahri ve Hükümdar'ı karşılaştırarak farklı kültür ve dönemlerde ortaya konan devlet yönetimi anlayışlarını ortaya çıkarmaktır. Böylece hem İslam siyaset düşüncesi hem de Batı siyaset teorisinin temel yaklaşımları, karşılıklı olarak analiz edilerek akademik alandaki boşluğun doldurulması hedeflenmektedir. Çalışma, özellikle yönetim erkinin meşruiyet kaynakları, liderin ahlaki sorumlulukları ve halk-yönetici ilişkisi gibi konularda karşılaştırmalı bir perspektif sunarak, siyasetname literatürüne katkı sağlayacaktır.

2.Yazarların Dönemleri ve Hayatları

1262 senesinde doğan ve İbnü't Tıktaka adı ile meşhur olan düşünürün tam adı "Ebû Ca'fer Safiyyüddîn Muhammed b. Tâceddîn Ali b. Muhammed b. Tabâtâbâ el-Alevî'dir" (Tıktaka, 2017, s.11). Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan'ın 17. Göbekten torunu olarak bilinen düşünürün adının sonunda geçen Alevi nisbesinden de görüleceği üzere kendisi Şii mezhebine mensuptur. Kendisi de babası gibi Alevileri temsil etmiştir. Annesi önde gelen Şii ailelerinden birine mensuptur. Düşünür on dokuz yaşında iken babası vefat eder ve kendisi Necef ve Kerbala Şiilerinin temsilciliğine getirilir (Tıktaka, 2017, s.12). Otuz dokuz yaşında iken Tebrize gitmek için yola çıkan düşünür hava koşullarının elverişsizliği nedeniyle yolculuğuna devam edemez ve Musul'a sığınmak durumunda kalır. Burada Gazan Han'ın Musul Valisi Fahreddin İsa b. İbrahim ile tanışır. Onun misafirperverliği ve dostluğundan ziyadesiyle memnun kalır ve bu sırada sözü edilen ünlü eserini kaleme alır ve kitabına "El Fahri" adını verir (Tıktaka, 2016, s.13).

Özellikle yazarın yaşadığı döneme baktığımızda yani 13. asrın ikinci yarısında: İslam Dünyası için başta siyasi, dini, iktisadi alanlar olmak üzere son derece zorlu bir dönem olduğunu görmemiz mümkündür. Nitekim bu dönemde Moğollar "Abbasî Devleti'ni" ortadan kaldırmıştır ve İslam Dünyası halifenin olmadığı bir boşluk dönemine girmiştir. Yine Müslüman coğrafyada yaşayan halkın büyük çoğunluğu farklı dinlere mensup gruplar tarafından yönetildiği için ciddi sorunlar ve istikrarsızlıklar yaşanmıştır. Dolayısıyla İbnü't Tıktaka'nın bir kriz dönemi kuramcısı olduğunu söylemek mümkündür. Düşünür 1309 senesinde vefat etmiştir (Tıktaka, 2017, s.13).

Niccolo Machiavelli 1469 senesinde Floransa'da doğmuştur. Soylu bir aileden gelse de ailesi ekonomik olarak yoksul durumdadır. Floransa Cumhuriyeti'nin ikinci yazmanı görevinde çalışır. Bu esnada ülkesinin siyasal yaşamında önemli görevlerde bulunur ve işini son derece ciddiye alır. 1513 senesinde "Hükümdar" adlı eserini yazmıştır. Cumhuriyet yanlısı yönetime yakın duran Machiavelli, Medici ailesi iktidarı ele geçince zor günler yaşamış ve sürgüne gönderilmiştir. Dönem dönem komplolarda adı geçer ve işkenceler görür (Machiavelli, 2022, s.11). 1527 senesinde sefalet içerisinde vefat eder.

İbnü't Tıktaka ile Machiavelli'nin dönemlerini incelediğimizde her iki düşünürün de zor günler geçirdiğini, kriz dönemlerinde yaşadıklarını görmek mümkündür.

3. Eserlerin İçerikleri

Siyasetnameler, farklı dönem ve coğrafyalarda ortaya çıkmış olmalarına rağmen, yöneticilere yol gösterme amacı taşıyan ortak bir geleneğin ürünleridir. Bu çalışmada ele alınan eserlerden İbnü't Tıktaka'nın El-Fahri'si, İslam siyaset düşüncesinin klasik siyasetname geleneğini temsil ederken; Machiavelli'nin Hükümdar'ı, modern Batı siyaset teorisinin kurucu metinlerinden biri olarak öne çıkar. Her iki eser de devlet yönetimi, liderlik ilkeleri ve toplum düzeninin korunması konularına yoğunlaşır. Ancak, tavsiyelerin dayandığı sosyal, kültürel ve tarihsel zeminler birbirinden farklıdır. Bu nedenle, aşağıda öncelikle İbnü't Tıktaka'nın eseri ele alınacak, ardından Machiavelli'nin yaklaşımıyla karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılacaktır.

3.1 El Fahri

İbnü't-Tıktaka'nın siyaset ve tarihe dair El-Fahri adlı eseri bir giriş kısmı ve iki ana bölümden meydana gelir. Giriş kısmında, yazar kitabı ithaf ettiği Fahreddin İsa ile tanışmasını, onun özelliklerini ve eserin içeriğini anlatır (Tıktaka, 2017, s.14). Modern araştırmalar, bu eserin hem bir siyasetname hem de hilafet tarihinin özeti olarak nadir bir form oluşturduğunu vurgular (Sipahioğlu, 2022).

Eserin birinci bölümü, siyasetname veya nasihatname türündedir. İkinci bölümde ise hilafet tarihine dair kronolojik anlatı yer alır (Tıktaka, 2017, s.14). TDV İslâm Ansiklopedisi'ne göre, bu bölüm Abbâsilerin çöküşüne, Moğol istilalarına ve yönetim zafiyetlerine dikkat çeker, özgün tarihi bilgiler içerir (TDV, 2017).

İbnü't-Tıktaka, özellikle hilafet tarihine yaklaşımında, tarih biliminin önemini vurgular ve birinci bölümde yöneticilere vasıflar, halk ve melik ilişkileri gibi konularda öğütler sunar (Siyaset-Adabı, 2017).

Bazı akademik çalışmalar, eserin hem siyasetname özelliği hem de tarih anlatısının iç içe geçtiği yapısal önemini ve dönemin krizlerine ayna tutmasını vurgular (Sipahioğlu, 2022).

3.2. Hükümdar

Niccolò Machiavelli'nin Hükümdar adlı eseri, Rönesans İtalya'sının politik çalkantıları içinde şekillenmiş, iktidar elde etme, koruma ve sürdürmeye dair kısa ama yoğun bir öğüt kitabıdır (Britannica, 2025). Machiavelli, ahlaki değerlere kıyasla devletin bekasını ön planda tutar; bu bakış açısı bugün hâlâ "the ends justify the means (amaç, aracı meşru kılar)" ifadesiyle özetlenir (Sipahioğlu, 2022). Eserdeki temel kavramlardan "virtù" ve "fortuna" ile pratik akılcılık, idealist yaklaşımlara karşı güçlü bir alternatif sunar; özellikle liderin esnek, kurnaz ve cesur olması gerektiğini vurgular (StudySmarter, 2024). Ayrıca Machiavelli'nin kurduğu realist yaklaşım, siyaset felsefesinde idealizme karşı bir dönüm noktasıdır (Wikipedia, 2025). Erica Benner gibi güncel yorumcular, Machiavelli'nin "Hükümdar" eserini basit bir tiranlık rehberi olarak görmek yerine, otoriterliğe yönelik ince bir eleştiri olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Ona göre Machiavelli aslında cumhuriyetçi değerlere ve ahlaki sorumluluğa vurgu yapar (Benner, 2025).

4. Yöntem

Ampirik bir dayanağı olmadan politikanın iç yüzünün ve siyasi aktörlerin ardında yer alan kanunların tamamen idrak edilemeyeceği düşüncesi Machiavelli'de görülmektedir (Gilbert, 1939, s.450). Bu sebeple düşünür büyük ölçüde ampirik bir metot kullanmış ve birçok yöneticinin başarı ve başarısızlıklarını tarihsel örnekler ile ifade etmeye çalışmıştır.

İbnü't Tıktaka, bu metoda son derece önem vermiştir. Ona göre meliklerin tarih kitaplarından ve geçmişte yaşamış padişahlar ile danışmaların yaşamlarından haberdar olmaları kendi siyasetlerinde son derece önemli olduğunun altını çizer. Geçmiş hükümdarların başarı ve başarısızlık hikayelerine dayanan tarihi yöntemi kullanan düşünür özellikle bu yöntemi kendi tecrübeleri ile harmanlamıştır. Tarihsel örneklere, hadis ve ayetlere de sık sık atıfta bulunmuştur (Tıktaka, 2017, s.33).

Tarihten ders çıkarma yöntemi her iki düşünür tarafından kullanılmıştır. Özellikle kendi tecrübelerini yansıtmaları ne denli bir tarihsel kültür ve bilgiye sahip olduklarını da göstermektedir. Ayrıca düşünürler eserlerini sade ve anlaşılır bir dil kullanmaya özen göstermişler. Ele alınan konuyu ön plana çıkarmak amacıyla süslü dilden kaçınmışlardır. Ayrıca devletten ziyade her iki düşünür de devlet başkanıyla ilgilenmişlerdir. (Tıktaka, 2017, s.17)

Bu çalışma, İbnü't Tıktaka'nın El Fahri ve Machiavelli'nin Hükümdar isimli çalışmalarına kıyaslamalı bir şekilde ele almak amacıyla nitel araştırma metodu bağlamında, kıyaslamalı tarihsel-politik analiz yöntemi kullanarak çalışılmıştır. Bu metotta farklı tarihsel ve kültürel dönemlerde üretilmiş eserlerin, ortak temalar ile sistematik olarak incelenmesine olanak sağlar. Çalışmada ilk olarak her iki düşünürün yaşadığı dönemin siyasal, sosyal ve kültürel yapıları incelenmiş ve bu çerçevede düşünürlerin eserlerini şekillendiren kriz dönemleri, yönetim şekilleri ve güç dengeleri değerlendirilmiştir. Dolayısıyla çalışmaları sadece içeriksel olarak değil aynı zamanda oluşum aşamalarını belirleyen tarihsel şartlar da değerlendirmeye alınmıştır.

Tarihsel çerçevenin belirlenmesinden sonra her iki çalışma; liderlik anlayışı, güç kullanımı, dürüstlük ve siyasal etik, danışmanlık ilişkisi, cömertlik, zalimlik, siyaset ve ahde vefa gibi önceden tanımlanmış başlıklar bağlamında kıyaslanmıştır. Kıyaslama esnasında her iki çalışmanın aynı konulara yaklaşımı ardışık olarak verilmiş, benzerlik ve farklılıklar doğrudan alıntılar ile desteklenmiştir. Nesnelliğin korunması gayesiyle yorumlar sadece kıyaslamaların sonunda verilmiştir. Dolayısıyla tarafsızlık ön planda tutulmuştur.

İbnü't Tıktaka'nın klasik doğu siyaset felsefesini anlatan El Fahri'si ile Batı siyaset kuramının ünlü çalışmalarından olan Hükümdar'ı aynı analitik bağlamda ele alması çalışmanın özgünlüğüdür.

Çalışmada nitel bir kıyaslama metodu kullanıldığından, nicel veri ya da istatistiksel yöntemler kullanılmamıştır. Bu çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır. Böylece elde edilen sonuçlar çalışmaların yorumlanmasına ve tarihsel çerçevenin var olan literatürdeki bilgiler bağlamında yeniden kurulmasını sağlamaktadır.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular sadece Machiavelli ve İbnü't Tıktaka özelinde değil aynı zamanda Doğu ve Batı siyaset fikrinin kıyaslaması olarak değerlendirilebilmesi yönünden de önem taşımaktadır.

4.1. Machiavelli'nin "Hükümdar" Adlı Eseri ile İbnü't Tıktaka'nın "El Fahri" Adlı Eserlerinin Kıyaslanması

Çalışmanın bu aşamasında eserler arasında benzerlik ve farklılıklar, önemli görülen noktalar kıyaslamalı olarak anlatılacaktır. İbnü't Tıktaka Musul'da ikamet eden Fahrettin İsa'ya ithafen 1302 senesinde siyaset ve tarihe dair "El-Fahri Fil-Adabis-Sultaniyye ved Devletil İslamiyye" adıyla El-Fahri Fil-Adabis-Sultaniyye ved Devletil İslamiyye adlı eserini yazmıştır. Bunların dışında az bilinen iki eseri daha bulunmaktadır (Tıktaka, 2017, s.5). Politika teorisyeni, tarihçi, yazar ve hükümet adamı Machiavelli'nin en ünlü eseri Hükümdar'dır. Bunun yanı sıra Konuşmalar ve Floransa isimli önemli eserleri de bulunmaktadır.

4.1.1. Hangi Hükümdar Daha Üstündür?

İbnü't Tıktaka eserinde, "Zalim bir melikin mi yoksa mutedil fakat zayıf bir melikin mi daha üstündür?" sorusunu yöneltir. Ona göre zalim olan melik daha üstündür. Çünkü mutedil yani ılımlı bir melik devlet içerisinde yer alan problemlere karşı zaafa düşer ve insanlar bu zaafardan zarar görür. Zalim ancak güçlü bir melikin idaresindeyse insanlar yalnızca melikten korkarlar. Melik dışında kimsenin zararı dokunmaz. Mutedil ve zayıf hükümdarlar halkı ihmal eder ve birçok kimse halka musallat olur. Halk bir kişinin yani melikin kötülüğünden korunur ancak birçok kişinin kötülüğüne maruz kalır (Tıktaka, 2017, s.90).

Machiavelli'nin eserinde açıkladığı durum şöyledir; "hükümdar sevilen biri mi olmalı yoksa korkulan mı olmalı?" sorusunu sormaktadır. Düşünür aslında ikisinin de olmasından yanadır. Ancak bunun zor olduğunu söyler. Bu sebeple hükümdarın sevilen biri olmaktansa korkulan biri olmasının daha tercih edilebilir olduğunu söylemektedir. Nitekim Machiavelli'ye göre insanlar nankör, değişken, içten pazarlıklı, riyakâr, korkak ve çıkarıcıdır. İnsanları yanında tuttuğun sürece iyilik yapmak gerekecektir. İyilik yapmadığın zaman yanında durmazlar. Gerektiğinde sana kanlarını, mallarını, canlarını, mülklerini hatta evlatlarını dahi sunarlar. Ancak gerektiğinde tamamı sana arkasını döner. İnsanlar korkulan bir hükümdardan çok (Machiavelli, 2022, s.61) takdir edilen bir yöneticiye daha kolay zarar verebilirler. Nitekim sevgi bir mecburiyet ilişkisidir ve bireyler yapıları gereği menfaatleri mevzu bahis olduğunda o ilişkiyi kolaylıkla kesebilirler, aksine korku üzerine kurulan bir ilişkide bireyin asla zihninden çıkaramadığı ceza ve cezalandırılmak endişesiyle ortaya çıkmıştır.

Sebepler ve gerekçeler tamamen örtüşmese de Machiavelli ile İbnü't Tıktaka'nın hem fikir oldukları nadir konulardan biri zalim hükümdarın mutedil hükümdardan iyi olduğu konusudur.

4.1.2. Kılıç ve Silahlı Gücün Önemi

İbnü't Tıktaka'ya göre devlet, kılıçla korunur, kalemle düzenlenir. Kılıcın mı yoksa kalemin mi daha önemli olduğu konusunda görüş ayrılıkları vardır. Kalemi üstün görenler, kılıcın kalemi koruduğunu ve kılıcın rolünü ancak kalemle yerine getirebileceğini savunur. Kılıcı üstün görenler ise kalemin kılıca hizmet ettiğini, çünkü kalemin kılıç ehlinin rızkını toplamak için kullanıldığını belirtir. Bazı görüşlere göre ise her ikisi eşittir. Bu anlayışa göre devlet, cömertlikle kuvvet ve bereket bulur, adaletle mamur olur, akılla güçlenir, cesaretle korunur ve riyasetle idare edilir (Tıktaka, 2017, s.73).

Machiavelli'nin bu konuya bakış açısına baktığımızda: Ona göre silah son derece önemli bir etkidir. Tüm silahlı peygamberler zaferle sonuca erişmişlerdir. Silahsız olanlar ise kaybetmişlerdir. Düşünür, halkların doğasının değişken olduğunu vurgular. İnsanları bir fikre ikna etmek kolaydır ancak o fikre bağlanıp kalmalarını sağlamak zordur. Bu sebeple bir zaman inandıklarından uzaklaştıklarını gördüğünüzde zor kullanıp geri dönmelerini sağlamak için gerekli düzeneğin kurulması gerekmektedir (Machiavelli, 2022, s.21).

Yine düşünürün göre silahlı biri ile silahsız birini kıyaslamak imkansızdır, silahlı birinin isteyerek silahsız birinin emrine girmesi ve silahsız birinin silahlı kişilerin arasında kendini güvende hissetmesi aklın alacağı bir şey değildir. Birinde küçümseme, diğerinde kuşku varken, beraber hareket edip verimli olmaları imkansızdır (Machiavelli, 2022, s.57).

4.1.3. Dürüstlük

İbnü't Tıktaka 'ya göre melik ile reaya arasındaki ilişki hasta ile doktor (Tıktaka, 2017, s.16) arasındaki ilişkiye benzer. Hasta için doktor ne demek ise reaya için de melik odur. Reayanın yönetiminden sorumlu olan melik, reayanın tutumuna göre davranmalıdır. Melikin siyasette takınması gereken tavrı reayanın durumu belirler. Mesela, erdemli olan bireyler güzel etik ve güzel bir muamele ile, orta seviyedeki insanlar korku ile karışık bir umut ile ve sıradan bireyler ise korku ve zor ile istenilen şekilde yönetilmelidir.

Machiavelli'ye göre gerçek yaşam ile düşlenen yaşam birbirinden oldukça farklıdır. Sahip olduğunu terk edip olması gerekenin peşinden giden birey sahip olduğunu da kaybeder. Nitekim her durumda iyilik yapmaya çalışan birey o kadar kötülüğün olduğu ortamda kaybeder. Dolayısıyla hükümdarlar varlıklarını sürdürebilmek için iyi olmamayı, iyi olacaklarsa da iyiliği yerine göre kullanmayı öğrenmelidir (Machiavelli, 2022, s.59). Hükümdar son derece merhametli bir izlenim vermelidir. Sözünde duran, dürüst, hümanist ve dindar olarak anılmalıdır. Özellikle dindar olarak görünmesi son derece zaruridir. Nitekim insanlar ellerinden öte gözleriyle yargılamayı tercih etmektedirler. Çünkü insanlar görür ancak çok azı ne olduğunu hisseder. Çoğu birey seni gördüğün gibi yargılar ancak gerçekte çok azı bilir, çoğu da yönetimin gücünü elinde taşıyanlara karşı koyma cesareti gösteremez (Machiavelli, 2022, s.68).

4.1.4. Danışman

İbnü't Tıktaka'ya göre hükümdardaki bir başka özellik ülkenin durumuna dair meseleleri, halkın işlerinin inceliklerini bilmesi, aynı zamanda iyilik yapana iyiliğinin, kötülük yapana da kötülüğünün karşılığını vermesidir. Ayrıca hükümdarın kimseye danışmadan başına buyruk davranmaması, uzmanlık isteyen konularda insanların önde gelenleri ve tecrübe sahipleriyle, meseleye akıl, zekâ, görüş mükemmelliği, ayırt edebilme yeteneği ve bilgiyle yaklaşan kimseler ile istişare etmesi gerekir. Devletin gücü onu danışmanın dostluğundan, kendini eğlendirmesinden ve kalbini fethetmesinden alıkoymamalıdır ki, danışmanı ona samimiyetle nasihat edebilsin (Tıktaka, 2017, s.46).

Machiavelli'ye göre hükümdarların akıllı olup olmadığı ilk anda etrafından bulunan danışmanlarından belli olur. Etrafının becerikli ve sadık bireylerden oluşması hükümdarların bilge bir lider olduğunu kanıtlar (Machiavelli, 2022, s.88). Danışman kendini asla düşünmemeli sadece hükümdarı düşünmelidir. Hükümdarın çıkarlarının aksini aklından geçirmemelidir. Hükümdar tarafından fazlasıyla onurlandırılması ve zenginleştirilmelidir. Nitekim daha fazlasına tamah etmesin ve özelliklere getirildiği görevler üst görevler olsun ki kaybetme korkusu yaşasın (Machiavelli, 2022, s.89).

Yalakalıktan kurtulmanın seçeneği, senin hakikati işitmekten hoşnutsuz olmayacağını tüm toplumun idrak etmesidir. Buraya kadar İbnü't Tıktaka ile aynıdır ancak Machiavelli'nin farkı bundan sonra ortaya çıkmaktadır. Ona göre danışman her fırsatta gerçeği hükümdarın yüzüne vurma cesaretine sahip olursa hükümdarın saygınlığı kalmaz. Hükümdar sarayına bilge insanları almalı ancak bilge kişiler sadece hükümdarın sorduğu sorular ile ilgili konuşabilmelidir. Fikirleri dinledikten sonra hükümdar kendi başına karar vermelidir (Machiavelli, 2022, s.90). Padişah fikrini istemeden, her yerde fikrini soran danışmanlarının haddi bildirilmelidir. Hükümdarın çok akıllı bir danışmanı var ise ve kendisi her şeyden anlıyorsa hükümdar her şeyi onun eline bırakmışsa, o akıllı danışman devleti hükümdarın elinden alır (Machiavelli, 2022, s.91).

4.1.5. Cömertlik

İbnü't Tıktaka'ya göre hükümdarda bulunması güzel olan özelliklerden bir diğeri cömertliktir. Cömertlik, kalplerin fethinde, alimin nasihatlerini kazanmada ve seçkin kişileri istihdam etmede esastır (Tıktaka, 2017, s.43).

Machiavelli'ye göre cömert olarak tanınmak iyi bir şeydir. Ancak böyle tanımlanacak diye cömertlik yapmak hükümdarı sadece batırır. Adının cömertte çıkmasını istiyorsa hükümdar şatafat ve gösterişten uzak kalamaz. Ancak bu defa da vergileri arttırmak ya da farklı şeyler yapmak zorunda kalır. Bu durum halkın gözünde nefret uyandırır, halk yoksul düşünce hükümdar saygınlığını yitirir (Machiavelli, 2022, s.60). Cömertlik az kişiyi mutlu eder ancak çok kişiyi mutsuz eder. İktidarı böyle bir durumda sarsılmaya başlar. Hükümdar bu defa geri adım atmaya kalkınca da bu defa adı cimriye çıkar (Machiavelli, 2022, s.61). Adı cömertte çıksın isteyen bir hükümdar zarar görmeden bu ünle devam edemez. Eğer akıllı bireyse adının cimriye çıkmasından çekinmemelidir. Nitekim tutumlu davranarak halka daha az yük olarak savunma ve devletin diğer masraflarını karşılayabilir. Bu defa da çoğunluğa karşı cömert, azınlığa karşı cimri olarak anılacaktır (Machiavelli, 2022, s.61). Ancak askerleri ile sefere çıkan, kentleri yağmalayan, talan eden, başkalarını haraca bağlayan yönetici cömert davranmak mecburiyetindedir. Aksi durumda arkasında kimseyi bulamaz. Başkasının kesesinden cömertlik etmek saygınlığı azaltmaz aksine artırır. Sefer esnasında ilk aşamada söylenen kısmın aksi yapılmalıdır. Yani özetle kendi malını dağıtmak hükümdara verilecek en büyük zarardır. Cömert bir davranıştan daha fazla kendini tüketen bir davranış yoktur. Bu tutumu sergilediğin müddetçe ya fakir ya da kötü bir durumuna düşersin. Fakirlikten sakınmak gayesiyle açgözlü ve kötü bir yöneticinin nitelikleri içerisinde tetikte olması gereken, iğrenç bir birey konumuna düşersin. Cömertlik bireyi her iki duruma da düşürür. Adının cömert olarak anılması için nefret edilen açgözlü bir yönetici olmaktansa, nefret hissi duyulmayan kötü bir cimri olarak anılması daha rasyoneldir (Machiavelli, 2022, s.62).

4.1.6. Zalim Olarak Adlandırılmak

İbnü't Tıktaka'ya göre hükümdar kızmamalı, yalan söylememeli, kindar olmamalı, konuşurken yemin etmemeli, hiçbir zaman sıkıntılı ve usanmış bir hale bürünmemelidir (Tıktaka, 2017, s.48).

Machiavelli'ye göre yönetici yani hükümdar yönettiği toplumu bir arada tutmak ve gücünü perçinlemek için adının acımasız yöneticiye çıkmasından çekinmemelidir. Kaos durumları sıklıkla tüm bireylerin tadını kaçıtır ancak yöneticinin zalimliği sadece bazı kesimlerin huzurunu kaçıtır. Tüm hükümdarlar içinde, yeni hükümdarlıkların tehlikelerle dolu olması sebebiyle hükümdarların acımasızlığı kaçınılmazdır. Yine de hükümdar kimi zaman insancıl davranışlarıyla temkinliliği dengede tutup, bazen zalimce bazen de merhametli davranmalı, fakat çok fazla özgüvenli olup temkini elden bırakmamalı, pısrık bir yapıda da görünmemelidir (Machiavelli, 2022, s.63).

4.1.7. Siyaset ve Ahde Vefa

İbnü't Tıktaka'ya göre hükümdarda bulunması gereken özelliklerden olan siyaset hükümdarın sermayesidir. Kan dökmek, malı korumak, kötülükleri menetmek, ahlaksızları ve yoldan çıkmışları zapt etmek, fitne ve kargaşaya yol açan zulme mâni olmak gibi konularda siyasete güvenilir (Tıktaka, 2017, s.45). Bir diğer önemli özellik ise ahde vefadır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Verdiğiniz sözü yerine getirin; çünkü verilen söz sorumluluğu gerektirir.” Ahde vefa, halkın hükümdara duyduğu güvenin kaynağıdır; hem kalpleri sakinleştirir hem de halkın hükümdarla yaptığı anlaşmaların teminatını sağlar (Tıktaka, 2017, s.45).

Machiavelli'ye göre yönetici halkının gözüne korkuyu öyle ölçülü yerleştirmelidir ki eğer sevgiyi elde edemiyorsa da en azından nefret edilen bir hükümdar olmamalıdır. Korkulsun ama nefret edilmesin. Hükümdar vatandaşlarının malına, mülküne, ailesine, göz koymaz ise halkın nefretini kazanmadan korkulan biri olabilir. Bireylerin kanına, canına zarar vereceği zaman bunların sebebi açık ve net olmalıdır. Bilhassa bireylerin malı ve mülküne saygılı olmalıdır. Nitekim bireyler babalarının dahi ölümünü unutabilirler ancak mal ve mülklerine verilen zararı asla unutmazlar (Machiavelli, 2022, s.64).

Hükümdarlar halk nezdinde nefret uyandıracak tutumları başka kişilere yaptırmalı ancak güzel görünecek işleri kendileri bizzat yapmalıdır. Ayrıca hükümdar güçlülere değer vermeli ve halkın nefretini çekmemelidir (Machiavelli, 2022, s.72).

Yöneticinin sözüne sadık olmasının ve uyanıklık yapmadan samimi bir şekilde davranmasının ne denli kıymetli olduğunu tüm bireyler kabul eder. Ancak büyük işler yapan hükümdarların hiç de sözlerine sadık kişiler olduğu söylenemez. Kurnazlıkları ile bireyleri kandırmışlar ve nihayetinde samimi olan yöneticilere galip gelmişlerdir. İki farklı savaşma yöntemi vardır. İlk olarak kanunlara uyum sağlamak ikinci olarak şiddete başvurmak. İlk olan bireylere özgü ikinci olanı ise hayvanlara özgüdür. Fakat genel anlamda ilk olanı yetersiz kaldığından ikinci metoda başvurulmaktadır. Bir hükümdarın her metodu kullanmayı bilmesi önemlidir (Machiavelli, 2022, s.66). Ayrıca hükümdarın hayvan kimliğine bürünmeyi bilmesi gerekir bazı durumlarda aslan bazı durumlarda tilki olabilmelidir. Nitekim aslan yapısı gereği tuzaklardan, tilki de doğası gereği kurtlara karşı kendisini muhafaza edemez. Tehlike ve tuzaklardan korunmak için tilki, kurtlara karşı savaşabilmek için aslan olmalıdır. Söz vermesini gerektiren sebepler son bulmuş ve vermiş olduğu söz hükümdarın zararına ise, akıllılık edip sözünde durmamalıdır. Eğer insanlar iyi bir fitrata sahip olsaydı, bu düşüncenin bir hükmü olmazdı ancak bireylerin fitratı kötü olduğu için ve sana verdikleri sözleri yerine getirmeyecekleri için hükümdarın da sözünde durma yükümlülüğü yoktur. Hükümdarların sözlerinde durmamaları nedeniyle kaç barışın, kaç anlaşmanın iptal edildiğini tilkilik etmesini iyi bilen işlerinin daha iyi gittiğini göstermek mümkündür (Machiavelli, 2022, s.67).

Machiavelli'ye göre insanları ya okşayacaksın ya da ortadan kaldıracaksın çünkü vereceğin ceza hafif olursa adam senden intikamını alır ama ağır bir ceza verirken artık başını kaldıramaz, kısacası insanlara vereceğin ceza intikamını alır diye korkmayacağın bir ceza olmalıdır (Machiavelli, 2022, s.8). İktidarı ele geçiren hükümdar gerekli gördüğü şiddeti iyice hesap etmeli bu şiddeti sürekli uygulamamak için tek seferde yapmalıdır. Bu süreklilik durumu olmadığı için toplumun güvenini daha kolay sağlayarak onların kalplerini kazanabilir. Kendi halkını devamlı olarak baskı altında tutan yöneticinin halkına, halkının da yöneticiye bir güveni kalmaz. Hükümdar illa bir şiddet uygulayacaksa tek seferde ve tüm şiddetiyle yapmalıdır. Halk tadını almamalıdır yoksa canını yakar. Bunların aksine iyilikler yavaş yavaş yapılmalı ki halk tarafından tadına varılsın. Özellikle hükümdar halkı ile bağlarında son derece tutarlı olmalı ve iyi veya kötü beklenmedik olaylar vuku bulduğunda hiçbir şekilde ödün vermeyip istikrarlı olmalıdır (Machiavelli, 2022, s.8). Eserlere ilişkin karşılaştırma tablo 1'de özet olarak sunulmuştur.

Tablo 1. “El Fahri” ve “Hükümdar” adlı eserlerin karşılaştırılması

Tema	El Fahri	Hükümdar
Hükümdar Tipi (Sevilen mi, Korkulan mı)	Zalim fakat güçlü hükümdar, mutedil fakat zayıf olana tercih edilir.	Korkulan hükümdar, sevilen hükümdardan daha güvenlidir
Güç Aracı (Kılıç mı, Kalem mi)	Kılıç ve kalem arasında eşitlik görüşlerini de dikkate alır; ikisinin de önemi vardır.	Silahlı güç temel önemdedir; silahsız olan kaybeder.
Dürüstlük	Dürüst olunmalı, halk-hükümdar ilişkisi hasta-doktor ilişkisi gibidir; duruma göre yumuşak veya sert olunmalı.	Gerçek hayatta her zaman iyi olmak zarar verir; gerektiğinde iyi olmamak gerekir, ama iyiymiş gibi görünmek şarttır.
Danışmanlık	Hükümdar önemli konularda mutlaka tecrübeli kişilere danışmalı, başına buyruk olmamalı.	Danışman yalnızca hükümdarın danıştığı konularda konuşmalı, aksi durumda cesareti kırılmalı.
Cömertlik	Cömertlik halkın sevgisini kazanmak ve seçkinleri istihdam etmek için esastır.	Cömertlik yalnızca savaş ganimeti gibi başkasının malı üzerinden olmalı; halkın malını dağıtmak tehlikelidir.
Zalimlik	Hükümdar kızmamalı, yalan söylememeli, kindar olmamalıdır.	Hükümdar gerekirse zalim olarak anılmaktan çekinmemeli; düzeni sağlamak için acımasızlık gerekebilir.
Siyaset ve Ahde Vefa	Kan dökmemeli, halkın malını korumalı, kötülükleri engellemeli, ahde vefa göstermelidir.	Korku yaratmalı ama nefret ettirmemeli; sözler duruma göre bozulabilir, gerektiğinde kurnazlık yapılmalı.

Sonuç

Bu çalışmada İbnü't Tıktaka'nın "El Fahri" ve Machiavelli'nin "Hükümdar" isimli eserleri karşılaştırılmıştır. Kıyaslama yapılırken özellikle nesnel bir çalışma ortaya çıkartılmak adına sonuç bölümüne kadar yorumlama yapılmaktan kaçınılmıştır. Özellikle ilk aşamada İbnü't Tıktaka'nın değindiği konu anlatılmış ardından aynı konuda Machiavelli'nin düşünceleriyle devam edilmiştir. Yapılan bu yöntem hem çalışmamızı öznellikten çıkartmış hem de her iki düşünürün aynı konuya bakış açıları okuyucunun karşısına çıkartılmıştır.

İlk aşamada yazarların yaşadıkları dönemler incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda her iki düşünürün de birer kriz dönemi kuramcıları oldukları anlaşılmıştır. Ardından yazarların eserlerinde kullandıkları yöntemler incelenmiştir. Yazarlar tarihten ders çıkarma yöntemini uygulamışlardır. Özellikle bu yöntemi uygularken kendi tecrübelerini de harmanlayarak ortaya daha kapsamlı birer eser çıkarmışlardır. Eserin üslubu incelendiğinde karşımıza son derece sade ve süsten uzak bir dille yazılmış eserler çıkmaktadır. Nitekim düşünürlerin temel gayeleri eserlerin konularını ön plana çıkarmaktır. Machiavelli tarihsel örnekler verirken, İbnü't Tıktaka tarihsel örneklere ek olarak, ayet ve hadislerden de faydalanmıştır. Düşünürler devletten ziyade devlet başkanıyla ilgilenmişlerdir.

Eserlerin konularının kıyaslanması noktasında; Sevilen hükümdar mı, yoksa korkulan hükümdar mı daha üstündür? konusuna göre her iki düşünür de korkulan hükümdarın daha üstün olduğunu düşünmektedir. Nitekim ikisine göre de zayıf hükümdarlar toplumlara faydadan çok zarar vermektedir. Bu sebeple daha az zararlı olan korkulan hükümdarın tercih edilmesi düşünülmektedir.

Kılıç gücü mü yoksa kalem gücü mü? konusunda İbnü't Tıktaka silah ve kalem konusunda karşıt düşüncelere yer vermektedir. Bu konuda ihtilaf olduğunu söylemekte ve her açıdan yorumlamaktadır. Ancak Machiavelli bu konuda daha çok silahlı gücü ön plana çıkarmaktadır. Ona göre silahlı güç çok önemlidir. Peygamberlerin bile silahlı olanlarının daha güçlü olduklarını vurgulamaktadır. İnsanları bir düşünceye ikna etmenin kolay olduğunu ancak o fikirde tutmanın zor olduğunu anlatmakta bu nedenden ötürü de silahlı gücün bu anlarda devreye girmesi gerektiğini söylemektedir.

Dürüstlük konusunda; İbnü't Tıktaka dürüst olunması gerektiğini vurgulamakta ve halk ile meliki, hasta doktor metaforuyla ilişkilendirmektedir. Ona göre doktor hastanın durumuna göre davranmalıdır yani yerine göre sert yerine göre yumuşak olmalıdır. Machiavelli'ye göre her durumda iyi olan bir kişi mutlaka hüsrana uğrayacaktır. Bu sebeple melikler varlıklarını sürdürmek için iyi olmamalı ancak iyi olacaklarsa da yerine göre iyi olmaları gerektiğini ifade eder. Hükümdar merhametli olmamalı ama öyleymiş izlenimi vermeli, sözünde duran, dürüst, insancıl ve dindar olmamalı ancak öyle bir izlenim vermelidir. Dini bu konuda çok önemser ve bu yüzden hükümdarın mutlaka dindar gözükmesi gerektiğini vurgular.

Danışman konusunu ele aldığımızda, İbnü't Tıktaka 'ya göre hükümdar kimseye danışmadan başına buyruk karar vermemelidir. Uzmanlık gerektiren konularda tecrübe sahipleriyle konuşmalı, her duruma zekâ, fikir mükemmelliği, analiz yeteneği ve bilgili kişiler ile fikir alışverişinde bulunması gerekir. Bilhassa iktidarın taşıdığı güç danışmanın dostluğundan, kendini eğlendirmesinden ve kalbini fethetmesinden alıkoymalıdır ki, danışman hükümdara düşüncelerini açıkça söyleyebilsin. Fakat bu durum Machiavelli'de böyle değildir. Ona göre danışman her durumda gerçeği söyleme hakkına sahip olursa hükümdarın saygınlığı kalmaz. Danışman sadece hükümdarın sorduğu sorulara yanıt vermelidir. Kendisi sormadan akıl vermeye kalkanların cesaretini kırmalıdır. Hükümdar, fikirleri dinlemeli ancak kendi başına karar vermelidir.

Cömertlik konusuna baktığımızda; İbnü't Tıktaka'ya göre cömertlik halkın kalbinin fethedilmesinde, alimlerin öğütlerinin kazanılmasında ve seçkin kişilerin istihdam edilmesinde son derece önemlidir. Ona göre melik mutlaka cömert olmalıdır. Ancak Machiavelli'de hükümdar yalnızca savaş zamanlarında kazanılan ganimetlerde askerlerini kaybetmemek için cömert olmalıdır. Bunun dışında asla cömert olmamalıdır. Nitekim cömert olduğu durumlarda elindekini kaybedeceği için halktan vergi ve farklı yollardan gelir elde etmeye çalışacaktır. Cömertlik ile azınlığın gözünde iyi olsa bile çoğunluğun gözünde kötü olacaktır. Bu sebeple hükümdarın kendi malını cömert bir şekilde vermesine son derece karşıdır.

Hükümdarların zalim olmasına gelince: İbnü't Tıktaka'ya göre hükümdar kızmamalı, yalan söylememeli, kindar olmamalı, konuşurken yemin etmemeli, hiçbir zaman sıkıntılı ve usanmış bir hale bürünmemelidir. Ancak Machiavelli'ye göre hükümdar uyruğunu bir arada tutmak ve iktidara bağlılığını sağlamak adına isminin zalime çıkmasından dahi çekinmemelidir.

Son olarak siyaset ve ahde vefa konularına baktığımızda: İbnü't Tıktaka'ya göre hükümdar kan dökmemeli, halkın malını korumalı, kötülük yapmamalı, ahlaksızlıkları engellemeli ve kargaşaya yol açan zulme mâni olmalıdır. Ancak Machiavelli korkulsun ancak nefret edilmesin düşüncesindedir. Ona göre hükümdar vatandaşlarının malına, mülküne, ailesine göz dikmezse nefret kazanmadan korku salabilir. Hükümdarlar sözlerine sadık olmak zorunda değillerdir. Duruma göre düşüncelerini değiştirebilirler.

Eserlerin tamamı incelendiğinde arada birkaç benzerlik dışında neredeyse taban tabana zıt düşüncelerin olduğu iki eser görülmektedir. İbnü't Tıktaka ne kadar ahlaki değerleri üst seviyede tutuyorsa Machiavelli o denli aşağıda tutmaktadır. Nitekim onun eseri incelendiğinde neredeyse hiçbir ahlaki kuralının olmadığını görmek mümkündür. İbnü't Tıktaka her ne kadar eserlerinde dini referans alsada söz konusu adalet olunca dini ikinci plana tutabilmektedir. Kafir fakat adil sultanın mı yoksa Müslüman fakat zalim sultanın mı daha iyi olduğuna dair fetva verilmesi konusunda kafir fakat adil olanın, Müslüman fakat zalim olandan daha iyi olduğuna dair verdiği örnekte ahlaki ölçülere ne kadar önem verdiğini

göstermektedir. Machiavelli dürüst gözüksün, dindar gözüksün, merhametli gözüksün derken İbnü't Tıktaka gözükmeyişini öyle olsun düşüncesini vurgular. Tüm bu açılardan bakıldığında “El Fahri” gibi bir eserin “Hükümdar” gibi bir eserden iki asırdan fazla bir süre önce yazılmasına rağmen neredeyse hiç bilinmiyor olması, yazılan tezlere bakıldığında Machiavelli ile ilgili onlarca tez yazılmasına rağmen İbnü't Tıktaka ile ilgili hiç tez yazılmamış olması üzerinde durulması gereken son derece önemli bir husustur.

Siyasetname geleneği üzerine yapılan karşılaştırmalı araştırmalar, farklı metinler ve yazarlar arasında tarihsel, tematik ve yöntemsel düzeyde benzerlikler ile ayrışmaları ortaya koyarak disiplinler arası bir zenginlik sunmaktadır. Gökcan (2018), Nizâmü'l-Mülk'ün Siyasetnâme'si ile Machiavelli'nin Hükümdar adlı eserini yazılış amacı, dönemsel bağlam ve hükümdar tipolojisi açısından karşılaştırmış; Nizâmü'l-Mülk'ün adalet ve düzen merkezli yönetim anlayışının, Machiavelli'nin pragmatik ve güç temelli yaklaşımından köklü biçimde ayrıldığını vurgulamıştır. Benzer biçimde Oğuzay (2019), siyasetname ile Ebû Yûsuf'un Kitâbü'l-Harâc'ını tarım ve vergi politikaları bağlamında inceleyerek iki metin arasında halk refahı, hazine gelirleri ve devlet bekası gibi konularda büyük ölçüde uyum bulunduğunu, ancak siyasetnamenin pratik uygulamalara yönelik vurgusunun daha belirgin olduğunu ortaya koymuştur. Temel (2019) ise siyasetnamenin maliye ile ilgili bölümlerini çağdaş kamu maliyesi ilkeleriyle karşılaştırarak, devletin mali yönetiminde yüzyıllar boyunca korunan kurumsal süreklilik prensiplerini ön plana çıkarmıştır. Bu bağlamda metaforik anlatımlar üzerine yoğunlaşan Akyüz (2016), farklı siyasetnamelerde yer alan “Allah'ın gölgesi”, “çoban” ve “bahçıvan” gibi hükümdar metaforlarının, tek merkezli yönetimi meşrulaştıran ortak bir siyasal dil yarattığını ortaya koymuştur. Adalıoğlu (2009), Kutadgu Bilig'i tür içindeki diğer örneklerle karşılaştırarak, eserin Türk devlet ve siyaset geleneğini yoğun biçimde yansıtan, türün kurucu metinlerinden biri olduğunu savunmuştur. Osmanlı dönemi üzerine odaklanan Eroğlu ve Uluocak (2021), Tuhfetü'l-vüzerâ adlı eseri kırk bâpta sunulan 160 öğüt üzerinden çözümleyerek, eserin farklı kültür havzalarından devralınan siyasal-ahlâkî ilkeleri bir araya getiren bütüncül bir öğütler kataloğu niteliğinde olduğunu belirtmişlerdir. Selçuklu dönemi bağlamında Fazlıoğlu (1997), I. Alâeddîn Keykubad'a sunulan el-Letâifu'l-'alâiyye fi'l-fedâili's-seniyye adlı risaleyi, dönemin siyasal kültürünü yansıtan önemli bir kaynak olarak değerlendirmiş ve karşılaştırmalı siyasetnâme çalışmalarına güçlü bir zemin sunduğunu ifade etmiştir. Kavram temelli incelemeler arasında, Azar Nasırabadi (2020), çeşitli siyasetname ve pendnâmelerde “iyilik” ve “adalet” ilkelerinin hükümdar-halk ilişkisini düzenleyici çekirdek normlar olarak konumunu analiz etmiş, metinler arası farklılıkların bu erdemlerin ağırlık merkezlerinde belirse de temel ilkenin sürekliliğini bozmadığını ortaya koymuştur. Yıldız (2024) ise Aristoteles'ten Nizâmü'l-Mülk'e uzanan çizgide İslâm siyaset düşüncesinin çok kültürlü kaynaklarını inceleyerek, Miftahu'l-Adl örneği üzerinden bu entelektüel sürekliliğin hem konu tercihleri hem de dilsel çerçeve bakımından nasıl devam ettirildiğini göstermiştir. Bu literatür, siyasetname geleneğinin yalnızca tarihsel bir metin türü olmadığını, aynı zamanda siyaset teorisi, yönetim bilimi ve kültürlerarası etkileşim araştırmaları için verimli bir karşılaştırma alanı sunduğunu ortaya koymaktadır.

Etik Kurul Bilgileri Beyanı: Tarafımızca yapılan bu bilimsel araştırmada etik kurul kararı gerektirecek herhangi bir faaliyet/çalışma bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Adalıoğlu, H. H. (2013). Bir Siyasetnâme Olarak " Kutadgu Bilig". Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (34), 237-253. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sutad/issue/22200/238433>
- Akyüz, Y. (2016). Siyasetnâmelerde devlet başkanı-devlet-halk/teba ilişkisinde metaforik kullanımlar. Müttefekkir, 3(5), 85-99. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mutefekkir/issue/22931/245565>
- Benner, E. (2025) May 30. Are we reading Machiavelli wrong? Vox. <https://www.vox.com/the-gray-area/414753/machiavelli-prince-authoritarian-critique-political-philosophy>, (E.T.17 Eylül 2023)
- Della Porta, D., & Keating, M. (Eds.). (2008). Approaches and methodologies in the social sciences: A pluralist perspective. Cambridge University Press.
- Encyclopaedia Britannica. (2025, September 5). *The Prince*. In *Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/The-Prince> (E.T.15 Eylül 2023)
- Encyclopedia. [https://en.wikipedia.org/wiki/Machiavellianism_\(politics\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Machiavellianism_(politics)) (E.T.15 Eylül 2023)
- Eroğlu, S., & Uluocak, M. Mensur Bir Siyasetname Risalesi: Tuhfetü'l-Vüzerâ. Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 6(2), 255-277. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijhar/issue/62419/930816>
- Et-Tikriti, N. (1990). Kitabü'l fahri fi'l adabi's sultaniyye li ibni't Tıktıki diraseten tahliliyyeten ve mukareneten bi Fazlıoğlu, İ. (1997). Sultan I. 'Alâuddîn Keykubâd'a sunulan siyasetnâme: el-Letâifu'l-'alâiyye fi'l-fedâili's-seniyye. Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi, (3), 225-239. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/divan/issue/25932/273203>
- Gilbert, F. (1939). The humanist concept of the prince and The Prince of Machiavelli. The Journal of Modern History, 11(4), 449-483. <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/1871604> (E.T.17 Eylül 2023)
- Gökcan, Ö. (2018). Machiavelli ve Nizamülmülk'te Devlet Yönetimi: Hükümdar (Prens) ve Siyasetname Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz. Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(12), 25-47. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tusbd/issue/38457/397811>
- Helvacıoğlu, E. (2013). Machiavelli'nin ustası İbn Zafer. Radikal. <https://www.radikal.com.tr/kitap/machiavelli-in-ustasi-ibn-zafer-959212/Machiavelli>, (E.T.15 Eylül 2023)
- Machiavelli, N. (2022). Prens (N. Adabağ, Çev.; 23. baskı). Ankara: İş Bankası Yayınları. mukaddimeti ibn Haldun ve kitabü'l emir li Mekiya'felli. El Mevrid, Bağdad, 55.
- Nasrabadı, G. A. (2020). Orta Çağ Tarihine Ait Bazı Siyasetnâme ve Pendlâmelerde İyilik Üzerine Öğütler. MSGSÜ Sosyal Bilimler, 1(21), 47-58. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/msgsusbd/issue/57225/1105770>
- Oğuzay, F. (2019). Nizâmülmülk'ün Siyasetnâme Adlı Eserinde Tarım Politikaları ve Ebû Yûsuf'un Bu Alandaki Görüşleriyle Karşılaştırılması. Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi, 3(2), 238-258. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tiad/issue/48749/615659>
- Özcan, C. (2013). Adil Hükümdar ve "Prens" Eserleri Bağlamında İbn Zafer ve Machiavelli Arasında Dönemsel Bir Karşılaştırma. Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(2), 177-191. <https://dergipark.org.tr/tr/download/issue-full-file/10805>
- Sipahioğlu, A. Y. (2022). Eseri "el-Fahrî" Bağlamında İbnü't-Tıktaka'nın Hilâfet Tarihine Yaklaşımı. SparkNotes. (2024). The Prince: Study Guide.
- StudySmarter. (2024). Il Principe: Summary, Analysis. <https://www.studysmarter.co.uk/explanations/italian/italian-literature/machiavelli-prince/> (E.T.14 Eylül 2023)
- TDV İslâm Ansiklopedisi. (t.y.). İbnü't-Tıktaka. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnut-tiktaka> (E.T.18 Eylül 2023)
- Temel, R. (2019). Nizâmü'l Mülk'ün "Siyasetnâme" İsimli Eserindeki Malî Konuların Tespiti ve Değerlendirilmesi. International Journal of Public Finance, 4(2), 189-204. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijpf/issue/51183/590632>
- Tıktaka, İ. (2016). El Fahri (R. Şeşen, Çev.). İstanbul: Bilge Kültür Yayınları.
- Tıktaka, İ. (2017). El Fahri fi'l adabi's sultaniyye ve'd düveli'l İslamiyye (H. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Wikipedia contributors. (2025, September 15). *Machiavellianism (politics)*. In *Wikipedia, The Free*
- Yıldız, A. (2024). Aristoteles' ten Nizamü'l-Mülk'e Siyasetnameler ve Bir Siyasetname Örneği Miftahu'l-Adl. Çağ Tarih-Kültür 1, sy. 1 (Ekim 2024): 30-35. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cagtarihkultur/issue/86271/1498560>
- Zi, Sun (2017). Savaş sanatı (P. Oktan & G. Fidan, Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.